

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна академія Служби безпеки України

вул. М. Максимовича, 22, м. Київ, 03022, тел./факс (044)257-30-35
academy.ssu.gov.ua, e-mail: academy@ssu.gov.ua Код ЄДРПОУ 20001823

11.03.19 № 29/12-3082/8 На № _____ від _____

Прим № 4

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 70.705.03 Національної академії
Державної прикордонної служби імені
Б. Хмельницького доктору педагогічних
наук, професору
Діденку Олександру Васильовичу

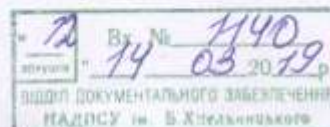
29003, м. Хмельницький, вул. Шевченка, 46.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
старшого наукового співробітника Артюшина Георгія Михайловича
на дисертаційну роботу **Білявця Сергія Яковича** на тему
«МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальностей 13.00.02 – теорія та методика навчання
(загальновійськовій й військово-спеціальні дисципліни)
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертаційної роботи

Посягання на територіальну цілісність нашої країни та захоплення частини української території, реальна військова загроза, яка існує на сході України, активізація міжнародної злочинності посилюють значення формування сучасної системи вищої військової освіти, зокрема, забезпечення якісної професійної підготовки офіцерів-прикордонників. У законах України «Про Державну прикордонну службу», «Про державний кордон», Стратегії розвитку Державної прикордонної служби визначаються основні засади та механізми забезпечення і ефективної реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. Серед важливих

завдань розвитку Державної прикордонної служби зазначається також завдання удосконалення системи підготовки особового складу. Важливими вимогами до підготовки майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України стають системність і комплексність, відповідність найкращим світовим зразкам та реальному стану оперативно-службової діяльності. Особливої уваги заслуговує концептуальне обґрунтування сучасних методичних засад такої підготовки, що включають положення системного, компетентнісного, технологічного підходів, сприятливі для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Не зважаючи на те, що проблема підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності сьогодні досить активно вивчається науковцями, основна увага дослідників зосереджена на питаннях формування готовності майбутніх військовослужбовців до виконання оперативно-службових завдань, розвитку їхньої професійної компетентності. У той же час існує потреба у науковому обґрунтуванні цілісної методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. У зв'язку із зазначеним, дисертаційне дослідження С. Я. Білявця є актуальним і значущим для теорії і практики вищої військової освіти.

Змістовно тематика дисертації відповідає паспортам спеціальностей 13.00.02 – теорія та методика навчання (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни) 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, оскільки включає обґрунтування теоретичних та методичних засад навчання військово-спеціальних дисциплін, так і визначення теоретико-методологічних основ професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у ВВНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів

Значущими для науки результатами дослідження, що мають наукову новизну, вважаємо такі здобутки: обґрунтовану автором концепцію та методичну систему формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін; розроблену структурну модель і технологію впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі на-

вчання військово-спеціальних дисциплін; визначені педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Заслужують на увагу запропоновані автором уточнення щодо змісту професійної компетентності офіцера-прикордонника, методики діагностики сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, узагальнення зарубіжного досвіду навчання військовослужбовців військово-спеціальних дисциплін.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Грунтовність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується використанням сучасних методологічних підходів (системного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, синергетичного та інших), застосуванням адекватних авторському задуму методів дослідження (теоретичних, емпіричних, математичної статистики), достатністю емпіричної бази дослідження, статистичним обґрунтуванням отриманих результатів, використанням значної джерельної бази дослідження.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Зміст роботи включає перелік умовних позначень, вступ, п'ять розділів з висновками, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації відповідає нормативним вимогам.

Вступ до дисертації містить усі необхідні вихідні положення дослідження. Надано чітке і змістовне обґрунтування вибору теми дослідження, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначені мета і завдання дослідження. Об'єкт і предмет дослідження відповідають паспортам спеціальностей 13.00.02 – теорія та методика навчання (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни) 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Розкрито зміст авторської концепції формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Визначено перелік теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження з наведенням призначення їх використання у роботі. Формулювання елементів наукової новизни результатів дослідження є коректними і за кількістю та

кваліфікаційними ознаками відповідають нормативним вимогам. Показано практичне значення отриманих результатів. Розкрито особистий внесок здобувача у спільних працях. Наведено дані щодо апробації отриманих результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня. Основні положення і результати дослідження відображені у достатній кількості публікацій автора у провідних фахових виданнях, у тому числі й у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних або видаються в іноземних країнах.

У першому розділі дисертації *«Науково-теоретичні основи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін»* розкрито сутність та здійснено характеристику ключових понять дослідження, показано особливості професійної діяльності та професійно-особистісні вимоги до офіцерів ДПС України, розкрито сутність, структуру і зміст професійної компетентності офіцерів-прикордонників, охарактеризовано теоретичні та методологічні засади навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін.

Автор переконливо зауважує на необхідність узгодження сутності і змісту ключових понять для дослідження процесу та методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Теоретичний аналіз літератури дозволяє досліднику уточнити відповідно до особливостей дослідження зміст понять: «навчання», «навчальна діяльність», «військово-спеціальні дисципліни», «навчання військово-спеціальних дисциплін», «результати навчання», «уміння», «навички», «компетентність», «професійна компетентність», «формування професійної компетентності», «курсанти», «майбутні офіцери-прикордонники», «офіцерські кадри тактичного й оперативно-тактичного рівнів», «методична система навчання» та інші.

Для коректного й об'єктивного визначення сутності, структури та характеристики змісту професійної компетентності офіцерів-прикордонників дослідником здійснено аналіз особливостей їхньої професійної діяльності й узагальнення професійно-особистісних вимог, які висуваються цією діяльністю до офіцерів ДПС України. Для цього дослідником вивчено нормативно-правові акти, які регламентують діяльність ДПС України, проаналізовано зміст освітньо-професійної

програми підготовки офіцерів за кваліфікацією бакалавра з охорони та захисту державного кордону з галузі знань «25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» спеціальності «252 Безпека державного кордону», розглянуто результати аналізу наукових досліджень особливості професійної діяльності офіцерів-прикордонників.

Результати наукового аналізу дозволили автору розкрити зміст і структуру професійної компетентності офіцера-прикордонника, яка включає когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і професійно-особистісний компоненти. Позитивно відмітимо використання методу експертного опитування для вирішення наукового завдання щодо визначення структури професійної компетентності офіцера-прикордонника.

Для розроблення концепції формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників автором були вивчені положення історико-гносеологічного, системного, управлінського (кібернетичного), алгоритмічного, технологічного, діяльнісного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та синергетичного підходів, показано їх важливість для вирішення проблеми формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін.

У другому розділі дисертації *«Історико-педагогічні та компаративістські засади навчання офіцерів»* висвітлено історичні засади підготовки молоді до військової діяльності в Україні, особливості навчання офіцерських кадрів у провідних країнах світу в XIX–XXI ст., організаційні й дидактичні засади навчання офіцерів у XX–XXI ст. у країнах Європи та в США.

Відмітимо важливість та корисність здійсненого ретроспективного аналізу становлення військової підготовки в Україні, що дозволяє виявити національні традиції та ціннісні аспекти навчання офіцерів та адаптувати їх до сучасних умов. До останнього часу відродження національних традицій у військовій підготовці не було пріоритетним завданням модернізації військової освіти. Складні політичні події останнього десятиріччя актуалізували потребу у посиленні уваги до формування патріотизму і національної свідомості військовослужбовців. Саме тому здійснений аналіз історико-педагогічних засад навчання офіцерів ми визнаємо до-

цільним і необхідним для розробки методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналогічно можемо позитивно оцінити здійснений компаративістський аналіз підготовки офіцерських кадрів до професійної діяльності у провідних країнах світу у XIX–XXI століттях. У результаті аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів і публікацій з проблеми дослідження дослідником були визначені теоретичні основи підготовки офіцерів збройних сил і правоохоронних органів у навчальних закладах розвинених європейських країн і США, засади державної політики щодо системи підготовки прикордонників.

У третьому розділі дисертації «*Організаційні та практичні засади навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін*» подано характеристику критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, висвітлено результати аналізу традиційної системи навчання військово-спеціальних дисциплін із позиції системного і компетентнісного підходів, а також стану сформованості професійної компетентності курсантів за традиційної системи навчання.

Узагальнення результатів досліджень з проблеми формування компетентностей, виконаних останнім часом, дозволило автору дослідити наявні підходи до вимірювання професійної компетентності та визначити діагностичний апарат дослідження. Було виокремлено чотири критерії сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема, когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний та професійно-особистісний. За допомогою методів експертного оцінювання і ранжування було визначено показники кожного з критеріїв професійної компетентності офіцера-прикордонника. Також було обґрунтовано кількість та надано характеристику чотирьох рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Визначення діагностичного апарату сформованості професійної компетентності дозволило провести констатувальний етап експерименту із аналізу традиційної системи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін. Дослідження проводилося протягом 2013-2015 років і включало вивчення рівня сформованості професійної компетентності випускників

НАДПС України (380 осіб). Крім випускників, у констатувальному етапі дослідження взяли участь 155 курсантів 1–3 курсів, а також 46 науково-педагогічних співробітників. Вважаємо вибірку дослідження достатньою для здійснення ґрунтовних висновків. Відмітимо, що на цьому етапі експериментальної роботи використовувалася низка емпіричних методів: письмове й усне опитування, тестування, письмове вирішення ситуаційних завдань, есе, співбесіди. У результаті було встановлено, що за традиційних умов навчання професійна компетентність формується на середньому рівні.

Паралельно з кількісним аналізом здійснювався якісний аналіз процесу навчання військово-спеціальних дисциплін. Результати аналізу навчальних планів, освітньо-професійних програм, змісту робочих планів навчальних дисциплін, які викладаються курсантам – майбутнім офіцерам-прикордонникам, дозволили надати загальну характеристику усталеної (традиційної) системи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін у НАДПС України з позиції системного підходу за цільовим, змістовим, операційно-дійовим, контроль-регулювальним та оціночно-результативним компонентами.

Результати аналізу й узагальнення організаційних і дидактичних засад підготовки офіцерів до діяльності з охорони й захисту державного кордону засвідчили наявність суперечностей в освітньому процесі НАДПС України, що обумовило необхідність модернізації освітнього процесу у ВВНЗ і необхідність розроблення сучасної методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

У четвертому розділі дисертації «Концептуальні засади розроблення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін» обґрунтовано концепцію і методичну систему формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Ми підтримуємо думку автора про те, що сучасна методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін є підсистемою освітнього проце-

су, цілісним, багатокomпонентним утворенням, яке охоплює інтегровані взаємобумовлені системні зв'язки її основних елементів (підсистем). Кожен елемент методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін має межу поділу і відрізняється функціональною та структурною специфічністю. Автором здійснено детальну характеристику кожного з виділених компонентів методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Для визначення шляхів запровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін автором було використано метод експертної оцінки. Опитування експертів дозволило виявити педагогічні умови із забезпечення функціонування підсистем методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін та побудувати структурну модель методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

У п'ятому розділі дисертації «Організація, методика та результати експериментального дослідження» висвітлено особливості організації, етапи й методику педагогічного експерименту, проаналізовано результати експериментальної роботи та висвітлено подальші завдання модернізації освітнього процесу для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Проведення педагогічного експерименту включало запровадження обґрунтованої методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін відповідно до запропонованої концепції та визначених педагогічних умов. Автором ретельно охарактеризовано кожен з етапів проведеного формувального експерименту.

Результати формувального експерименту засвідчили ефективність запровадження запропонованої методичної системи для підвищення рівня сформованості

професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Висновки дисертації відповідають поставленим завданням, висвітлюють здобуті в процесі дослідження результати.

Список періоджерел достатній, включає іноземні джерела і показує, що зміст дисертації базується на ґрунтовному інформаційному пошукові в ракурсі визначеної проблеми.

У *додатках* подано методичний інструментарій дослідження, розроблені експериментальні матеріали та проміжні результати експериментального дослідження, описано педагогічні резерви щодо удосконалення освітнього процесу для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, наведені довідки про впровадження отриманих результатів та список публікацій здобувача.

Загалом представлена дисертаційна робота є цілісною та звершеною науковою працею, що підтверджує досягання поставленої дослідницької мети.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.

Отримані результати є значущими для науки й практики освітньої діяльності та можуть бути використані керівниками та науково-педагогічним складом ВВНЗ для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, обґрунтування теоретичних та методичних засад професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та подальших наукових розробок у цьому напрямі та інших галузях військової освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні результати дослідження за темою дисертації у повній мірі відображені у публікаціях автора, зокрема, у 46 наукових працях, із них: 1 монографія, 12 наукових статей у наукових фахових виданнях України, 11 статей у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних або видаються в іноземних державах, 18 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій, 4 праці додатково відображають результати дисертації. Кількість та якість публікацій

відповідають нормативним вимогам.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

В авторефераті відображені основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого дисертаційного дослідження. Структура і зміст автореферату відповідають нормативним вимогам. Зміст автореферату і дисертації ідентичний.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату.

Робота написана грамотно, витриманий науковий стиль викладу, здійснюються логічні узагальнення і надаються коректні висновки. Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення.

Поряд із позитивними результатами дисертаційного дослідження вважаємо за потрібне висловити певні **побажання та зауваження дискусійного характеру:**

1. У формулювання мети дослідження слід було додати обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

2. Вважаємо, що об'єкт дослідження надто звужений до навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Враховуючи виконання дослідження одночасно за двома спеціальностями, слід було відобразити в об'єкті дослідження також і процес професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

3. Для розроблення концепції формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників автором були вивчені положення низки методологічних підходів, показано їх важливість для вирішення проблеми формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін. Водночас найбільш вагомими для проведеного дослідження, на наш погляд, виступають системний, компетентнісний та технологічний підходи, на положеннях яких слід було зосередитись у більшій мірі.

4. Викликає сумнів доцільність виділення автором рівня сформованості професійної компетентності, який названий «неприпустимим», оскільки він не є

однопорядковим поряд з «високим», «середнім» та «низьким». Можливо коректніше було назвати цей рівень «нульовим», або не виділяти загалом.

5. У роботі слід було чіткіше описати технологію впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

6. При аналізі результатів дослідження стану сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах традиційної системи навчання (підрозділ 3.3) необхідно було використати методи математичної статистики для обґрунтування достовірностей виявлених розбіжностей при порівнянні відповідей курсантів 1, 3 та 4 курсів.

7. Викликає сумнів правильність вибору t -критерію Стьюдента для зіставлення емпіричних розподілів у контрольній та експериментальній групах, оскільки цей критерій використовується для порівняння середніх значень прояву дослідницьких ознак у досліджуваних групах, а не для порівняння кількісного розподілу досліджуваних осіб за рівнями. У таких випадках звичайно використовується критерій χ^2 .

Загальна оцінка дисертації, висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам та можливість присудження наукового ступеню.

Незважаючи на здійснені зауваження, загальне враження про роботу є позитивним. Виконана дисертація є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого характеризуються науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю та забезпечують розв'язання вагової наукової проблеми - теоретичне й методичне обґрунтування концепції, методичної системи та педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

На підставі аналізу дисертаційної роботи на тему «Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін», автореферату дисертації, публікацій дисертанта у фахових наукових виданнях можна зробити висновок, що дисертаційна робота заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» (пп. 9, 10, 12), затвердженого Постановою Кабі-

нету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015р.), щодо докторських дисертацій, а її автор, Білявець Сергій Якович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.02 – теорія та методика навчання (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни) та 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Завідувач спеціальної кафедри № 12
Навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації
кадрів СБ України доктор педагогічних наук, професор
полковник
“ // ” березня 2019 р.

 Г.М. Артюшин

Підпис Артюшина Г.М. засвідчую.

Учений секретар
кандидат юридичних наук

 О. В. Бутенко